

ków okoliczności wyznaczających ład integracyjny Europy, a też zwraca się uwagę na ujawniające się bariery. Wśród nich wymieniono: różne wizje przyszłej Europy wśród państw członkowskich, różnicowane podejście do tworzenia aktu konstytucyjnego, różnicowanie poziomu gospodarczego państw członkowskich, rozbieżności cywilizacyjno-gospodarcze obu części Europy, zbyt skomplikowane treści dotychczasowych traktatów, zbiurokratyzowane i mało efektywne instytucje wspólnotowe (s. 387). Zwraca się uwagę, że państwa członkowskie zmagają się z rozwiązywaniem spraw bezpieczeństwa wewnętrznego, polityki fiskalnej i budżetowej, spraw polityki zagranicznej i obronnej, dużego bezrobocia oraz integracji w ich społecznościach milionów cudzoziemców; podlegają one też zjawiskom postępującej globalizacji.

Zwracając uwagę na dyskusyjny problem tożsamości europejskiej, podkreśla się, że jednocząca się Europa zachowuje tożsamość państw członkowskich; poszczególne państwa dobrowolnie „dziela się” częścią własnej suwerenności z Unią Europejską, w wyniku czego powstają nowa wartość (s. 388).

Zauważa się też, że dotychczasowe sukcesy integracyjne nie przesądzają jeszcze o dalszym rozwoju procesu jednoczenia kontynentu. Istnieje nadal potrzeba wyrównywania dysproporcji gospodarczych między jej „wschodnią” i „zachodnią” częścią, likwidowania barier cywilizacyjnych oraz wspólnego poparcia dla potrzeb nowych członków. Doświadczenia procesu integracyjnego wskazują, że tworzenie nowych struktur i rozwiązań prawnych nie buduje bezpośrednio nowej społeczności europejskiej; zauważa się, że silną pozycję zajmuje nadal hybrydowy charakter Unii Europejskiej, pośredni pomiędzy federacją a organizacją współpracy międzyrządowej.

Wykład zawarty w monografii dopełniają a zrazem ilustrują załączniki: 1. ważniejsze koncepcje integracji Europy, podstawowe traktaty zawarte w procesie integracji europejskiej, etapy procesu rozszerzania Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej), przewodniczący Komisji Europejskiej (Wspólnot Europejskich), przewodniczący Parlamentu Europejskiego, kolejność prezydentur w Radzie Unii Europejskiej, zasadnicze struktury Unii Europejskiej. Załączniki zaprezentowano w ujęciu tabelarycznym; są one starannie opra-

cowane; dostarczają czytelnej wiedzy do studiów komparatystycznych.

Na podkreślenie zasługuje też staranne zestawienie bibliografii (s. 397–410) oraz indeksu nazwisk (s. 411–421). Są niezwykle istotne elementy z punktu widzenia zarówno badawczego, jak i dydaktycznego. Zestawienie bibliograficzne ujawnia rzeczywisty stan badań dotyczący studiów z zakresu rozpór zalania integracji europejskiej oraz wielu kwestii w niej mieszczących się, jak np. tożsamość kulturowa, funkcjonowanie instytucji politycznych, kultura polityczna, powiązania międzynarodowe.

Konkludując należy z przekonaniem wyrazić opinię, że monografia Profesora Kazimierza Łastawskiego „Od idei do integracji europejskiej” jest oryginalnym osiągnięciem intelektualnym. W pełni odpowiada ona motto „Przyszłości nie można oddzielić od przeszłości. Historia to proces ciągły. Jest jak rzeka, której górny bieg stale oddziałuje na dolny. Kto nie zna źródeł i początkowych impulsów integracji europejskiej, nie zrozumie tendencji, tradycji i pisanych oraz niepisanych reguł, które wyznaczają dzisiaj kierunek jej rozwoju”.

Dzieło zasługuje na uwagę szerokiego kręgu ludzi interesujących się przemianami europejskimi, a zwłaszcza powinna stać się lekturą studentów.

Andrzej Chodubski

Joanna Marszałek-Kawa, *Procesy integracyjne w Europie po II wojnie światowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002, ss. 144.

Na tle ujawniającej się unifikacji świata i jednocześnie umacniających się różnorodnych zjawisk lokalnych, odmasawiających ład społeczny, polityczny i gospodarczy szczególną egzemplifikację stanowi proces integracji europejskiej. Z jednej strony, obserwuje się uniwersalizację wartości kulturowych i rozwiązań społeczno-politycznych, poświęcanie przez polityków coraz więcej uwagi sprawom kontynentu i globu, tworzenie się instytucji, organizacji, stowarzyszeń międzynarodowych, zacieśnianie porozumień w zakresie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (w celu zachowania pokoju, ochrony praw człowieka, popierania rozwoju demokracji, pomocy krajom

rozwijającym się), w dziedzinie polityki wewnętrznej i sprawiedliwości (wspólna polityka azylowa, wspólne granice zewnętrzne, zwalczanie zorganizowanej przestępczości, współpraca wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych i karnych, współdziałanie policji), a przede wszystkim zacieśnianie się współpracy gospodarczej, co uwidacznia się w unii celnej, polityce handlowej, ładzie walutowym; z drugiej zaś – obserwuje się umacnianie się samorządności, struktur decentralizacji życia społeczno-politycznego, ładu mniejszościowego, zachowań alternatywnych zorientowanych w dużej mierze na pielęgnowanie odrębności, tradycji itp. W tej sytuacji obserwuje się ujawniające się przewartościowania w świadomości społeczeństw europejskich; czynniki władcze podnoszą problem eliminowania w Europie podziałów i potrzebę łagodzenia dysproporcji rozwojowych; przy tym jednak wciąż dyskusyjny jest problem migracji ludzi, ruchu granicznego, ujawniającej się przestępczości transgranicznej.

Twórcy procesu integracji europejskiej podkreślają, że w jego urzeczywistnianiu fundamentalne jest znaczenie kształtowania świadomości społeczeństw dokonujących się przez mian; ważne wyzwania w tym względzie spoczywają nie tylko na instytucjach państwowych czy mediach, ale też na wielu podmiotach życia kulturowego, a w tym na badaniach naukowych.

W ostatnim czasie obserwuje się interesujące inicjatywy wydawnicze, prezentujące różne aspekty kształtowania się Unii Europejskiej, jej instytucje i organy, proces decyzyjny itp. Wśród nich znajduje się praca Joanny Marszałek-Kawy pt. *Procesy integracyjne w Europie po II wojnie światowej*. Dostarcza się w niej usystematyzowanej podstawowej wiedzy o przeobrażeniach europejskich.

Podstawowe kwestie faktologiczne zawarto w pięciu rozdziałach, zatytułowanych kolejno: 1. Geneza koncepcji zjednoczeniowej, 2. Przyczyny integracji po II wojnie światowej, 3. Instytucjonalizacja procesów zjednoczeniowych, 4. Rozwój horyzontalny Wspólnot Europejskich, 5. Materialne aspekty procesu zjednoczeniowego.

Kreśląc genezę koncepcji integracji europejskiej przywołuje się myśl starożytną mającą na celu zapobieganie wojnom. Wśród prekursorów wymienia się w tym względzie Filipa Macedońskiego i Juliusza Cezara; wskazuje się, że pierwszeństwo

w jednoczeniu Europy Zachodniej przypadło Juliuszowi Cezarowi, który próbował unifikować tę przestrzeń politycznie, kulturalnie i ekonomicznie. W średniowiecznym scalaniu Europy wyjątkową rolę odegrał Karol Wielki (742–814). Pod jego panowaniem znalazły się terytoria dzisiejszej Francji, Niemiec, Włoch, część Hiszpanii oraz Węgry. Zwykło się uważać go za Europejczyka. W tym też czasie przemożny wpływ na uniwersalizację życia duchowego Europy wywierało papieństwo, zakładające stworzenie wielkiego imperium chrześcijańskiego o charakterze pokojowym. M.in. Tomasz z Akwinu (1225–1274) wskazywał, że ład hierarchiczny w świecie podlegający papieżowi jest w stanie zapewnić pokój, a tym samym zapobiec wojnom zakazanym przez Boga. W czasach nowożytnych podnoszono myśl pacyfistyczną, szczególnie wyróżniła się w tym względzie Anglia, którą uznaje się nierzadko za kolebkę idei pokojowych. Np. 1692 r. Wiliam Penn zaproponował utworzenie Rady Europy, składającej się z przedstawicieli możnych (ksiąząt) różnych państw, która stanowiłaby normy i sankcje mające na celu likwidację sporów. Myśliciele Oświecenia, m. in. Karol Monteskiusz uznawali się za Europejczyków. Poszczególne kraje postrzegali jako prowincje Europy.

W nowożytnym ładzie europejskim szczególną rolę odgrywało państwo niemieckie piastujące od 2 lutego 962 r. nazwę „Święte Cesarstwo Rzymskie” od 1438 do 1806 r. „Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego”. Uważało się ono za spadkobiercę dziedzictwa starożytnego oraz za spadkobiercę dziedzictwa starożytnego oraz rościło pretensje do odgrywania wyjątkowej pozycji w ładzie europejskim; uznawało się za źródło kultury i cywilizacji europejskiej. Przewartościowujący ogląd europejskości ujawnił się w czasie I wojny światowej. Po I wojnie światowej nośna stała się idea rozwoju ruchu paneuropejskiego. Jej propagatorem był przede wszystkim Austriak Richard Coudenhove-Kalergi. W 1923 r. opublikował on pracę pt. *PanEuropa*, w której zarysował koncepcję integracji europejskiej. Wskazywał na konieczność przeciwstawiania się nacjonalizmowi Europejczyków oraz na zagrożenie płynące z imperializmem rosyjskiego. Proponował on utworzenie ze wszystkich krajów europejskich Stanów Zjednoczonych Europy. W 1953 r. opublikował pracę „Naród europejski”, w której przedstawił wizję integracyjną kon-

tywentu; proponował, m.in. utworzenie „makroregionalnych ugrupowań integracyjnych” (s. 17).

W okresie międzywojennym idee paneuropejską propagował myśliciel i polityk francuski Aristide Briand. 4 września 1929 r. przedstawił on na posiedzeniu Rady Ligi Narodów w Madrycie propozycję utworzenia Stanów Zjednoczonych Europy. Miały ją tworzyć przede wszystkim Francja, Niemcy i Wielka Brytania. W projekcie przewidywano utworzenie unii celnej i gospodarczej. W 1930 r. rozesłano do 27 państw tzw. memoriał Brianda. Nie spotkał się on z życzliwym przyjęciem poszczególnych państw, a nawet wyrażano o nią sceptyczne opinie.

W rozdziale drugim zarysowano główne przychyny zajęcia się problemem integracji europejskiej po II wojnie światowej. Za znaczące wydarzenie uznano przemówienie jednego z liderów koalicji antyhitlerowskiej Winstona Leonarda Spencera Churchilla 19 września 1946 r. na uniwersytecie w Zurychu. Stwierdził wtedy m.in. „Mam zaszczyt być dzisiaj podejmowanym przez wasz słynny uniwersytet i chciałbym przy tej okazji mówić do was o tragedii Europy. Gdyby narody Europy potrafiły się zjednoczyć, to trzysta do czterystu milionów Europejczyków poznałoby jako owoc swojego wspólnego dziedzictwa dobrobyt i chwały bez granic [...]. To aby rodzina europejska, albo przynajmniej jak największa jej część odnowiła się i tak powiązała swoje obustronne ogniwo, aby mogła się w pokoju, bezpieczeństwie i wolności rozwijać musimy osiągnąć coś na kształt Stanów Zjednoczonych Europy [...]. Jeśli na początku nie wszystkie państwa europejskie nie zechcą lub też nie będą mogły przynależeć do federacji europejskiej, to należy to do nas, by zjednoczyć przynajmniej te, które tego chcą i to mogą. Aby uporać się z tym pilnym zadaniem. Francja i Niemcy powinny się połączyć. Wielka Brytania, Brytyjska Wspólnota Narodów, potężna Ameryka, i mam szczerą nadzieję Związek Radziecki – ponieważ wówczas wszystko byłoby rozwiązane – powinni stać się przyjaciółmi i obrońcami nowej Europy, by chronić jej prawo do życia i jej dobrobyt. W tym duchu zwracam się do was ze słowami: „Obudź się Europo!” (s. 23).

Zwracając na różne opcje i koncepcje integracji Europy wskazano na cztery modele: 1. federalistów, 2. konfederalistów, 3. funkcjonalistów, 4. neofunkjonalistów. Federaliści opowiadali się

za utworzeniem organizacji wyposażonej w kompetencje decyzyjne w sprawach o charakterze ponadnarodowym. Przedstawicielem koncepcji tej był Altiero Spinelli. Lansował on ograniczenie suwerenności państw na rzecz organów międzynarodowych. Koncepcja znajdowała akceptację m.in. we Włoszech, RFN, Belgii, Holandii. Koncepcję konfederalistów promował Charles de Gaulle. Zakładała ona współpracę niezależnych państw; nazywana była „Europą Ojczyzn” oraz „Europą Narodów”. Ingerencja europejska polegała by na współdziałaniu narodów i państw suwerennych w imię gwarantowania bezpieczeństwa i pomyślności społeczno-ekonomicznej. Instytucje europejskie były dla konfederalistów „źródłem wszelkiego zła” (s. 27). Funkcjonalistów reprezentowali, m.in. Jean Monnet oraz Robert Schuman. Koncepcja nazywana jest tzw. trzecią drogą. Zakładała ona integrację przebiegającą stopniowo, etapami. Jedność europejską zakładano osiągnąć – przez pomnażanie realnych więzi, głównie ekonomicznych między państwami; zakładano prymat gospodarki nad polityką. W perspektywie nie wykluczano przekształcenie państw federalnych w ład ponadnarodowy. Neofunkcjonalisci ujawnili się w warunkach krytyki fankcjonalistów; przede wszystkim wskazywali, że nie można oddzielać integracji gospodarczej i politycznej. Koncepcje w praktyce okazały się zbyt teoretyczne, dalekie od praktyki międzynarodowej. Kształtujący się ład międzynarodowy po II wojnie światowej dyktował konieczność rozwiązywania kwestii zasad współpracy międzynarodowej zapewniającej powszechne bezpieczeństwo. W tej rzeczywistości wizja przyszłości europejskiej stała się nie tylko rozważaniem filozoficznym, ale zajęli się nim ludzie dysponujący możliwościami realizacyjnymi określonych idei i koncepcji.

Problem kształtowania nowej rzeczywistości w Europie po II wojnie światowej przykuwał uwagę USA. 5 czerwca 1947 r. zaproponowały one Program Pomocy Europie zwany też Planem Marshalla, jako że zaproponował go sekretarz stanu George Catelett Marshall. Uzasadniając udzielenie pomocy Europie przez USA w Planie Marshalla wskazywano: „Stany Zjednoczone powinny zrobić wszystko co jest możliwe do zrobienia, aby pomóc światu w powrocie do normalności gospodarczej, bez której nie będzie politycznej stabilizacji ani pokoju. Nasza polityka

nie jest skierowane przeciwko jakiemukolwiek państwu lub doktrynie, lecz przeciwko głodowi, biedzie, desperacji i chaosowi” (s. 33). W analizie wskazano na skalę pomocy udzielonej krajom europejskim w ramach Planu Marshalla. Plan Marshalla skierowano też do państw związanych ze Związkiem Radzieckim. Spotkał się z pozytywnym przyjęciem w Polsce, na Węgrzech i w Czechosłowacji; jednak wobec sprzeciwu Związku Radzieckiego państwa te nie mogły korzystać z pomocy USA. Związek Radziecki w zamian powołał do życia Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, która funkcjonowała w latach 1949–1989; urzeczywistniła ona model radzieckiej współpracy między państwami bloku socjalistycznego.

Państwa zachodnioeuropejskie korzystające z pomocy amerykańskiej powołały 16 kwietnia 1948 r. Organizację Europejskiej Współpracy Gospodarczej (OEEC). Pełniła ona rolę negocjatora w rozmowach ze stroną amerykańską oraz przyczyniała się do nawiązywania gospodarczych stosunków między krajami; w 1961 r. zmieniono jej nazwę na Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Ocenia się, że Program Pomocy Europie nie przyniósł oczekiwanych rezultatów, aczkolwiek stał się podstawą procesów integracyjnych w Europie Zachodniej. Skłonił państwa zachodnioeuropejskie do odbudowy, modernizacji ich gospodarek, zainspirował państwa do tworzenia ponadnarodowych organizacji o charakterze polityczno-gospodarczym (s. 37).

Wykład o instytucjonalizacji procesów zjednoczeniowych rozpoczął mottem, w którym zawarto słowa Jacquesa Delorsa „...jeśli Europa nie bidzie miała swej duszy, sama nie określi się kulturowo, nie będzie Europą. A jeśli będzie tylko Wspólnotą polityczną czy ekonomiczną, to absolutnie nie spełni swego zadania” (s. 43). Wskazano tu, że procesy integracyjne zachodzące w Europie stymulowała obawa przed polityką niemiecką; dyplomacja francuska stała na stanowisku, iż podstawowym celem jej polityki zagranicznej powinna być współpraca z Niemcami, co może zapewnić jej nadzór nad gospodarką sąsiada i wyeliminowanie w przyszłości zagrożenia z jego strony. Uznając, że górnictwo zajmuje kluczową pozycję w rozwoju gospodarczym Niemiec, a w tym warunkuje przemysł zbrojeniowy, Francja starała się doprowadzić do zapewnienia kontroli nad rozwojem górnictwa niemieckiego.

9 maja 1950 r. minister spraw zagranicznych Francji Robert Schuman przedstawił projekt zjednoczenia europejskich producentów węgla i stali, znany jest on również jako Plan Schumana. Projekt został pozytywnie przyjęty przez stronę niemiecką. W ogóle stał się on podstawowym ogniwem zmieniającym stosunki francusko-niemieckie; dał też impuls do nawiązania współpracy między rządami sześciu państw, a mianowicie: Francji, RPN, Belgii, Holandii, Luksemburga i Włoch. W czerwcu 1950 r. ich przedstawiciele spotkali się na konferencji, która zaowocowała podpisaniem 18 kwietnia 1951 r. traktatu o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS). Traktat składał się ze 100 artykułów. Organizacja powołała wyspecjalizowane organy, m.in. Wysoką Izbę, Specjalną Radę Ministrów, Zgromadzenie Ogólne (jako organ kontroli politycznej; składało się z 68 członków; deputowani pochodzili z nominacji dokonywanej przez parlamenty narodowe bądź mogli być wyłaniany w drodze wyborów bezpośrednich (Trybunał Sprawiedliwości).

W latach 50. powstały kolejne inicjatywy zmierzające do integracji europejskiej, m.in. 27 maja 1952 r. państwa „Szóstki” podpisały traktat powołujący Europejską Wspólnotę Obronną (EWO); miał on zabezpieczyć państwa Europy Zachodniej przed agresją i gwarantować utrzymanie pokoju; miał stanowić jednocześnie barierę dla restauracji niemieckiego militarysty; 30 sierpnia 1954 r. traktat o EWO odrzuciło Francuskie Zgromadzenie Narodowe, a zatem idea upadła. Stanowisko Francji spowodowało też zaniechanie prac nad powołaniem Europejskiej Wspólnoty Politycznej, które urzeczywistniano od marca 1953 r. Zakładano powołanie dwuizbowego parlamentu, władzy wykonawczej w postaci Europejskiej Rady Wykonawczej; instytucja miała tworzyć podstawy ukształtowania ponadnarodowej Wspólnoty. Stanowisko Francji spowodowało, że punkt ciężkości w integracji europejskiej spoczął na ładzie gospodarczym. W 1957 r. powołano Europejską Wspólnotę Gospodarczą oraz Europejską Wspólnotę Energii Atomowej. 1 stycznia 1958 r. oba podmioty rozpoczęły działalność. Główne zadanie postawione przed EWG zawierało się w postanowieniu: „... przyczyniania się do harmonijnego rozwoju gospodarczego we Wspólnocie, stałym i zrównoważonym rozwoju gospodarczym, większej stabilności, szybszym

wzroście stopy życiowej i silniejszych związków między państwami członkowskimi” (s. 52). Zadanie zakładano realizować przez ok. 40 lat.

W rozdziale czwartym zarysowano ład normatywnoprawny oraz decyzje dotyczące poszerzania się procesu integracyjnego. Wskazano, m.in. ogniwa procedury procesu akcesyjnego (s. 61), zaprezentowano wyniki referendum akcesyjnych, jakie odbyły się w niektórych państwach, m.in. w Austrii, Szwecji, Finlandii i Norwegii, a także proces rozszerzania się terytorialnego Wspólnot (s. 65). Wskazuję się przy tym, że rozszerzanie się Wspólnot Europejskich ujawniło przeciwników, jak i zwolenników tej linii politycznej. Przeciwnicy zauważali, że rozszerzanie członkostwa może spowodować rozluźnienie istniejących już związków, a też zahamować dotychczasowe kierunki integracji, jak też podniesiono problem mogącej ujawnić się siły biurokracji, powstania wielu skostniałych i niewydolnych zadaniowo instytucji.

W rozdziale piątym dostarcza się wiedzy faktologicznej o procesie integracyjnym dokonującym się od lat 70. Znaczące ogniwa w tym czasie stanowiły zwłaszcza tzw. Jednolity Akt Europejski (JAE) oraz Traktat o Unii Europejskiej zwany też jako Traktat z Maastricht. Charakteryzując ład organizacyjny Unii Europejskiej zarysowano normatywnoprawnie instytucje i organy oraz zakres ujęty w formie tzw. filarów, gdzie pierwotnie wymieniono trzy, tj. 1. Wspólnota Europejska, 2. Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa, 3. Wymiar sprawiedliwości i sprawy wewnętrzne (s. 76); obecnie ład unijny ujmuje się w cztery filary, tj. 1. Wspólnota Europejska, 2. Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa, 3. Współpraca w dziedzinie polityki wewnętrznej i sprawiedliwości, 4. Wspólna polityka obronna. W czwartym filarze przewiduje się zakres: 1. obrony państw członkowskich poprzez wzmocnienie roli Unii Zachodnioeuropejskiej, 2. prowadzeniu polityki rozbrojenia, 3. zabezpieczeniu podstaw pokojowego rozwoju Europy.

Traktat o Unii Europejskiej wprowadził kilka zmian nazewniczych, m.in. Europejską Wspólnotą Gospodarczą nazwano Wspólnotą Europejską. W wymiarze znaków i emblematów Unia Europejska ma swoją flagę i hymn. Flagę tworzy 12 złotych gwiazd na niebieskim tle umieszczonych w miejscu znaków na tarczy zegara. Liczba gwiazd pozostaje niezmienna w warunkach roz-

szerzania się Unii o nowe państwa członkowskie. Autorami flagi są dyplomata hiszpański Salvador de Madariaga y Rojo oraz plastyk francuski Arsen Heitz. Hymn jest aranżacją Herberta von Karajana, powstałym na bazie „Ody do radości” IV części Symfonii Ludwika van Beethovena. Autorem słów „Ody do radości” był poeta i pisarz niemiecki Fryderyk Schiller (1759–1805) na język polski utwór przetłumaczył Konstanty Ildefons Gałczyński (1905–1953) (s. 80).

Ujawniające się nowe problemy globalne, jak i lokalne powodują konieczność wspólnego rozwiązywania wielu zagadnień politycznych oraz społeczno-politycznych przez państwa członkowskie Unii Europejskiej. Obecnie urzeczywistniane kierunki polityki unijnej ustalono w grudniu 2000 r. w czasie obrad Rady Europejskiej w Nicei. Przejęto tam, m.in. tzw. Deklarację w sprawie przyszłości Unii Europejskiej, w której wskazano na najważniejsze sprawy, które powinny stać przedmiotem uwagi na kolejnej konferencji, którą przewidziano na 2004 r. Wśród spraw tych wymieniono, m.in.: podział kompetencji między Unię Europejską a państwa członkowskie zgodnie z zasadą subsydiarności, ostateczny status Karty Praw Podstawowych, roszczenia traktatów w celu zwiększenia ich przejrzystości i zrozumiałości, określenie roli państw narodowych w Unii Europejskiej.

W rozważaniach końcowych zauważa się, że proces integracji europejskiej trwa ponad pół wieku; nie jest on zakończony; doświadczenie państw członkowskich Unii przekonuje, że funkcjonowanie w tzw. strukturach europejskich jest korzystne dla poszczególnych państw, jak i całej Wspólnoty, zwłaszcza czytelne jest to w obrazie rozwoju gospodarczego; odbudowany został ich potencjał ekonomiczny, wzrosła też ich rola jako mocarstw regionalnych, a też ujawnia się nowa jakość społeczeństwa, co czyni, m.in. postępująca szybko urbanizacja, a w ślad za tym zmiany w prawie pracy (skrócenie czasu pracy, zatrudnienie większe liczby kobiet), zmienia się model rodziny (zmniejsza się liczba rodzin wielodzietnych, zmniejsza się liczba zawieranych małżeństw, wydłuża średnia długość życia ludzi do 77 lat).

Systematyzującą pod względem chronologicznym i faktologicznym wartość ma w prezentowanej pracy „Kalendarium procesu integracji” (s. 103–113); rozpoczyna ją cezura – 5 września 1944 r., kiedy to w Londynie podpisano porozu-

mienie w sprawie utworzenia unii celnej pomiędzy Belgią, Holandią i Luksemburgiem, kończy – 1 stycznia 2002 r. wejście do obiegu „banknotów i monet Euro jako bieżącego środka płatniczego oraz wycofanie w tym dniu z obiegu monet i banknotów walut państwowych w państwach członkowskich Unii Europejskiej.

Wartościową, zwłaszcza ze względów edukacyjnych część prezentowanej pracy stanowi „Aneks”. Zamieszczono w nim zestawienia faktologiczne w ujęciu tabelarycznym, m.in. historie traktatów Wspólnot Europejskich, wykaz państw, które złożyły oficjalny wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej, wykaz państw, które podpisały umowy o stowarzyszeniu z Unią Europejską, ład instytucjonalny Unii Europejskiej, charakterystykę miejsca Unii Europejskiej w ładzie globalnym, m.in. wymiary: ludnościowy, PKB na mieszkańca (USD), udział w PKB świata w %, udział w handlu światowym, stopa bezrobocia, zestawienie danych o ogólnej charakterystyce państw Unii Europejskiej – nazwa państwa, nazwa stolicy, powierzchnia, ludność, gęstość zaludnienia, język urzędowy, waluta, ustrój, kwestie świadomościowe obywateli różnych państw, dotyczące korzyści wynikających z przynależności do Unii Europejskiej, przynależności bądź nieprzynależności do zjednoczonej Europy, oraz graficzne ujęcie etapów europejskiego jednoczenia.

W formie aneksowej zamieszczono fotografie „ojców integracji europejskiej”. Ukazano na nich Sir Winstona Leonarda Spencera Churchilla (1874–1965), Roberta Shumana (1886–1963), Jeana Monneta (1888–1979), Charles Andre de Gaulle (1890–1970), Henri Paula Spaaka (1899–1972), Konrada Adenauera (1876–1967), Leo Tindemansa (ur. 1922), Francois Mitteranda (1916–1996), Jacques Lucien Jean Delorsa (ur. 1925), Romana Prodi (ur. 1939).

W „Bibliografii” zamieszczono podstawowe opracowania naukowe oraz popularnonaukowe dotyczące przemian europejskich, a zwłaszcza procesu integracyjnego.

Prezentowane opracowanie, dotyczące ważkiego zagadnienia z zakresu stosunków międzynarodowych dostarcza usystematyzowanej wiedzy o procesie integracyjnym; zaskakuje ono na dużą uwagę w procesie edukacyjnym, kształtującym świadomość europejską.

Andrzej Chodubski

Unia Europejska. Nowy typ wspólnoty międzynarodowej, pod red. Edwarda Haliżaka i Stanisława Parzymiesa, Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2002, ss. 385.

Idea i rzeczywistość kształtowania nowego ładu europejskiego w ważnym stopniu stymulowana jest przez naukę i badania naukowe. Ujawnia się duże zapotrzebowanie na wiedzę teoretyczną, a w tym zwłaszcza prognostyczną zarówno z zakresu przemian globalnych, jak i jednocześnie kształtującego się nowego ładu lokalnego. Istotne wyzwania ujawniają się w tym względzie m.in. przed badaniami z zakresu stosunków międzynarodowych. Naprzeciw wyzwaniu temu wyszedł Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego prezentując wyniki badań w charakteryzowanej pracy. Przedstawiono w niej 17 zagadnień dotyczących stanu badań teoretycznych w dziedzinie integracji międzynarodowej, koncepcji rozwiązań instytucjonalnych Unii Europejskiej, narodowych koncepcji integracji oraz kierunków myślenia o integracji europejskiej. Zagadnienia merytoryczne poprzedza „Wstęp”, w którym wskazuje się na aktualność i potrzebę badań dotyczących Unii Europejskiej; wskazuje się, że unikalny charakter Unii Europejskiej sprawia, że staje się ona wzorcem do naśladowania na innych obszarach kuli ziemskiej. Powstające od lat sześćdziesiątych ugrupowania integracyjne w Azji, Afryce i Ameryce Łacińskiej wzorowały się na europejskich doświadczeniach, nie wyłączając powstałej w 1994 r. Północnoamerykańskiej Strefy Wolnego Handlu. Największym jednak wkładem Unii Europejskiej w rozwój stosunków międzynarodowych jest tworzenie nowych wzorców i praktyk współdziałania państw narodowych, całkowicie odmiennych od także europejskich negatywnych doświadczeń – rywalizacji i konfliktów zbrojnych (s. 9).

Strukturę pracy tworzą następujące opracowania: 1. Józef Kukułka, Pojęcie i istota wspólnot międzynarodowych, 2. Roman Kuźniar, Międzynarodowa tożsamość Europy (UE), 3. Janusz Symonides, Unia Europejska – państwo – region, nowe pojmowanie subsydiarności i suwerenności, 4. Stanisław Parzymies, Proces instytucjonalizacji Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej, czyli permanentne reformowanie mechanizmu podejmowania decyzji, 5. Agnieszka Bógdał-